

Cel naukowy projektu

Głównym celem proponowanego grantu jest zrozumienie natury ograniczeń związanych z wiekiem w podejmowaniu decyzji i dokonywaniu sądów oraz identyfikacja możliwych mechanizmów kompensacyjnych. Badania w literaturze wiatowej, w tym także wyniki kilku naszych własnych programów badawczych w Polsce wykazały wyraźny i liniowo postępujący spadek sprawności wielu ważnych funkcji poznawczych (takich jak szybkość procesów poznawczych, pojemność pamięci roboczej, inteligencja płynna) – począwszy od wczesnej dorosłości aż do późnej starości. Opisane ograniczenia wydają się być jednak nie o wiele mniejsze (lub wręcz niezauważalne) w zadaniach, które w sposób bezpośredni dotyczą osób badanych, związane z rozwiązywaniem dobrze im znanych problemów „dnia codziennego” lub mają związek z relacjami interpersonalnymi. Co więcej, różnice w sprawności związane z wiekiem wydają się być mniej oczywiste w zadaniach, które w sposób wyraźny są kontrolowane przez procesy emocjonalne. Wszystko to może sugerować, że osoby starsze radzą sobie z postępującymi ograniczeniami, przede wszystkim poznawczymi i motywacyjnymi, poprzez swój wyciśnięty wysiłek oraz poprzez stosowanie rozmaitych mechanizmów kompensacyjnych. Mechanizmy te mogą się opierać na strategiach poznawczych (np. integracja dostępnych w danej chwili informacji zamiast korzystania z informacji wydobywanych z pamięci), motywacyjnych (np. intencjonalne modyfikowanie wielkości wkładanego wysiłku) lub emocjonalnych (skupianie uwagi na pozytywnych aspektach w wyraźnie stresujących sytuacjach). Biorąc pod uwagę zupełnie inny przebieg zmian w sprawności rozwiązywania tych zadań w zależności od szerszego kontekstu (np. czy te zadania odnoszą się do codziennych doświadczeń życiowych) będziemy testować ogólnych hipotez, że starsi dorośli (w porównaniu do młodych dorosłych i dorosłych w wieku średnim) wypracowują więcej takich adaptacyjnych i kompensacyjnych mechanizmów, wykorzystując je częściej oraz bardziej efektywnie niż osoby młodsze. Inspiracją dla proponowanego projektu badawczego są wspólne badania i publikacje naszego zespołu z innymi krajowymi i zagranicznymi badaczami w ostatnich kilku latach, w których dostrzegamy bardzo wyraźną niespójność w zakresie badań nad funkcjonowaniem poznawczym ludzi na przestrzeni dorosłego życia. Z jednej strony widzimy wyraźny i linearnie postępujący spadek sprawności podstawowych funkcji poznawczych mierzonych klasycznymi, psychologicznymi testami poznawczymi (takich jak szybkość procesów poznawczych, pojemność pamięci roboczej, inteligencja płynna) – począwszy od wczesnej dorosłości aż do późnej starości. Z drugiej strony dostrzegamy, że seniorzy nawet w późnym wieku całkiem dobrze radzą sobie w życiu zawodowym, często pełniąc funkcje wymagające bardzo dużych kompetencji intelektualnych. W naszym artykule wprowadzającym do numeru specjalnego pisma *Aging, Neuropsychology i Cognition* poświęconemu dokładnie tym kwestiom, przedstawiliśmy wyniki zintegrowanych meta-analiz dobrze ilustrujących wspomnianą niespójność. Wynikało z nich, że im starszy pracownik tym zdecydowanie gorsze wyniki (silne ujemne korelacje poziomu wykonania z wiekiem) uzyskuje w laboratoryjnych testach poznawczych (szybkość procesów percepcyjnych, odtwarzanie pamięciowe i pamięć robocza, zdolność przestrzenna, rozumowanie), natomiast wiek pracownika nie był powiązany z poziomem wykonywania pracy (korelacje bliskie zera) a czasem te korelacje były wręcz lekko dodatnie, pokazując związane kompetencje właśnie starszego pracownika. Wskazuje to na istnienie strategii kompensacyjnych oraz większego zakresu wiedzy, jakimi dysponują osoby w starszym wieku, co pozwala im sprawnie działać zawodowo pomimo ograniczeń w podstawowych procesach poznawczych. Próbowaliśmy radzić sobie ze wspomnianą wyżej niespójnością, w projektowanych tu badaniach, w oparciu o najnowszą literaturę przedmiotu a także o pewne własne badania, chcemy wskazać na kilka kluczowych aspektów. Przede wszystkim, ograniczenia związane z wiekiem często mają charakter kontekstowy, nie zaś ogólny. W pewnych kontekstach zadaniowych (np. typowe poznawcze zadania laboratoryjne o charakterze abstrakcyjnym) osoby w starszym wieku mogą wykazywać silne ograniczenia poznawcze, w innych kontekstach (np. zadania mające bezpośrednie odniesienia do realnego życia badanych) mogą pojawić się sprzyjające warunki uruchamiające adaptacyjne mechanizmy kompensujące ograniczenia związane z wiekiem. Zarówno ograniczenia jak i mechanizmy kompensujące mogą odnosić się do procesów poznawczych, motywacyjnych i emocjonalnych. W celu uchwycenia natury tych ograniczeń oraz potencjalnych mechanizmów adaptacyjnych i kompensacyjnych przedstawiony tu projekt badawczy koncentruje się na dwóch zintegrowanych klasach złożonych intelektualnie zadań: podejmowaniu decyzji i dokonywaniu obiektywnych sądów. Dla wyboru tych dwóch klas zadania istotne znaczenie miał fakt, że każdy rodzaj tego zadania może być zrealizowany w postaci kontekstu zadania czysto formalnego bądź w postaci kontekstu realistycznego zadania życiowego.

Badania podstawowe realizowane w projekcie

Planujemy skupić się na dwóch rodzajach złożonych intelektualnie zadań: (A) podejmowaniu decyzji oraz (B) dokonywaniu obiektywnych sądów. Oba obszary w międzynarodowej literaturze naukowej są bardzo ze sobą powiązane (ang. judgment and decision making) bowiem podejmowanie złożonych decyzji wymaga obiektywnego osądzenia każdej opcji, za dokonywanie sądów związane jest często z uprzednim podejmowaniem decyzji.

A. Podejmowanie decyzji i związane z nimi strategie motywacyjne (8 badań):

Badania A1 do A3 dotyczą bądź radzenia sobie ze złożonymi decyzjami wymagającymi stosowania strategii kompensacyjnych (a więc, w których trzeba uwzględnić wagę różnych atrybutów przy wyborze różnych opcji). Zadania te bądź prezentowane w wersji formalnej (wymagającej sprawnego operowania na procentach i liczbach) bądź w wersji bardziej narracyjnej.

Uwzględnione zostaną czynniki motywacyjne (np. konieczność uzasadniania podjętych decyzji oraz modalność) (zadania prezentowane w formie ogólnie danej lub wyłącznie słuchanej).

Badania A4 i A5 dotyczą bądź decyzji sekwencyjnych. Będzie to kontynuacja badań w ramach interesującego paradygmatu imitacji zakupów przez internet. W decyzyjnych zadaniach sekwencyjnych badany ma tylko dwie możliwości, albo poszukuje dalej bardziej zadowolającej opcji albo zadowolą się aktualną opcją (nie może na wracać do już odrzuconych opcji).

Badania A6 do A8 dotyczą bądź efektu asymetrycznej dominacji w kontekście problematyki awersji starszych ludzi do ryzyka. W obszarze badań nad preferencjami konsumenckimi (gdzie efekt ten ma szczególnie istotne zastosowanie) można wykazać, że w zbiorze różnych alternatyw wybierana jest najczęściej ta, której towarzyszy opcja zdecydowanie gorsza: zdominowana. Do realizacji proponowanego projektu planujemy zaadaptować procedury eksperymentalne znane z wcześniejszych prac, dostosowując je do specyfiki badań nad podejmowaniem decyzji w warunkach ryzyka i niepewności.

B. Dokonywanie zło onych s dów społecznych (6 bada):

Badania B1 i B2 b d kontynuacj wła nie opublikowanego badania, wskazuj cego, e starsze osoby nie stereotypizuj własnej grupy (starsi kierowcy) natomiast stereotypizuj grup obc (młodzi kierowcy). Badania b d miały na celu rozszerzon replikacj tego efektu, uwzgl dniaj c grup w rednim wieku oraz kontekst motywacyjny.

Badania B3 i B4 dotyczy b d roli starszego wieku oraz kontrolowalno ci je li chodzi o podatno na my lenie spiskowe. Analiza wyników bada sonda owych wskazuje na siln skłonno starszych ludzi do podzielenia stereotypów spiskowych oraz podobie stwo tych zachowa u młodych ludzi z deprywacj kontroli. W kontrolowanych badaniach laboratoryjnych chcemy lepiej zrozumie mechanizm tych zale no ci.

Badania B5 i B6 dotyczy b d poziomu rozumienia zło onych tekstów, które b d miały albo charakter bardzo techniczny i abstrakcyjny b d te b d miały charakter tekstów o silnym wyd wi ku emocjonalnym w interpersonalnym kontek cie. Celem b dzie wykazanie, e starsze osoby b d co najmniej równie dobre (jak młodzi doro li i doro li w starszym wieku), a by mo e nawet lepsze w rozumieniu i interpretacji tekstów emocjonalnych i e b d starały si koncentrowa na pozytywnych aspektach poznawanych sytuacji. Natomiast w tej grupie powinny pojawi si trudno ci w poprawnym rozumieniu tekstów o bardziej abstrakcyjnym charakterze.

Powody podj cia realizacji tego programu badawczego

Próbuj c ogólnie okre li powody realizacji tego programu badawczego warto podkre li kilka zasadniczych kwestii. Fakt starzenia si polskiego społecze stwa (i innych krajów zindustrializowanych) stawia nowe wyzwania w zakresie zachowania poziomu poznawczej sprawno ci oraz szeroko poj tego zdrowia i dotyczy wszystkich – od rodzin po polityków. Obiektywny i precyzyjny opis mechanizmów kompensuj cych ograniczenia zwi zane z wiekiem w zakresie ró nych zada decyzyjnych i wydawania obiektywnych os dów społecznych mo e w sposób istotny wspomóc opracowanie naukowo uzasadnionych interwencji (np. specjalnych szkole i treningów), maj cych na celu podtrzymanie sprawno ci w rozwi zywaniu zło onych problemów poznawczych i interpersonalnych na przestrzeni całego dorosłego ycia. Szczególnie istotne staje si to ze wzgl du na fakt, e we współczesnym wiecie ludzie pracuj dłu ej, a niektórzy wr cz nie wyobra aj sobie momentu ko ca swojej aktywno ci zawodowej. Istot niniejszego projektu badawczego jest bowiem w du ej mierze lepsze zrozumienie ju istniej cych i odkrycie nowych mechanizmów psychologicznych, umo liwiaj cych podtrzymanie potencjału intelektualnego starzej cego si społecze stwa. Gł bsze zrozumienie mechanizmów kompensuj cych negatywne konsekwencje zdrowego procesu starzenia si mo e te zapewni wi ksz autonomi , niezale no i relatywnie wysoki dobrostan na przestrzeni całego, ci gle wydłu aj cego si czasu ycia.